

دانشگاه خوارزمی
دانشکده علوم جغرافیایی
گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری

پایان نامه

برای دریافت دانشنامه کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی شهری

موضوع:

رشد هوشمند و توسعه درونی شهرها

مورد مطالعه: شهر سندج

استاد راهنما:

دکتر محمد سلیمانی - دکتر علی شمعی

استاد مشاور:

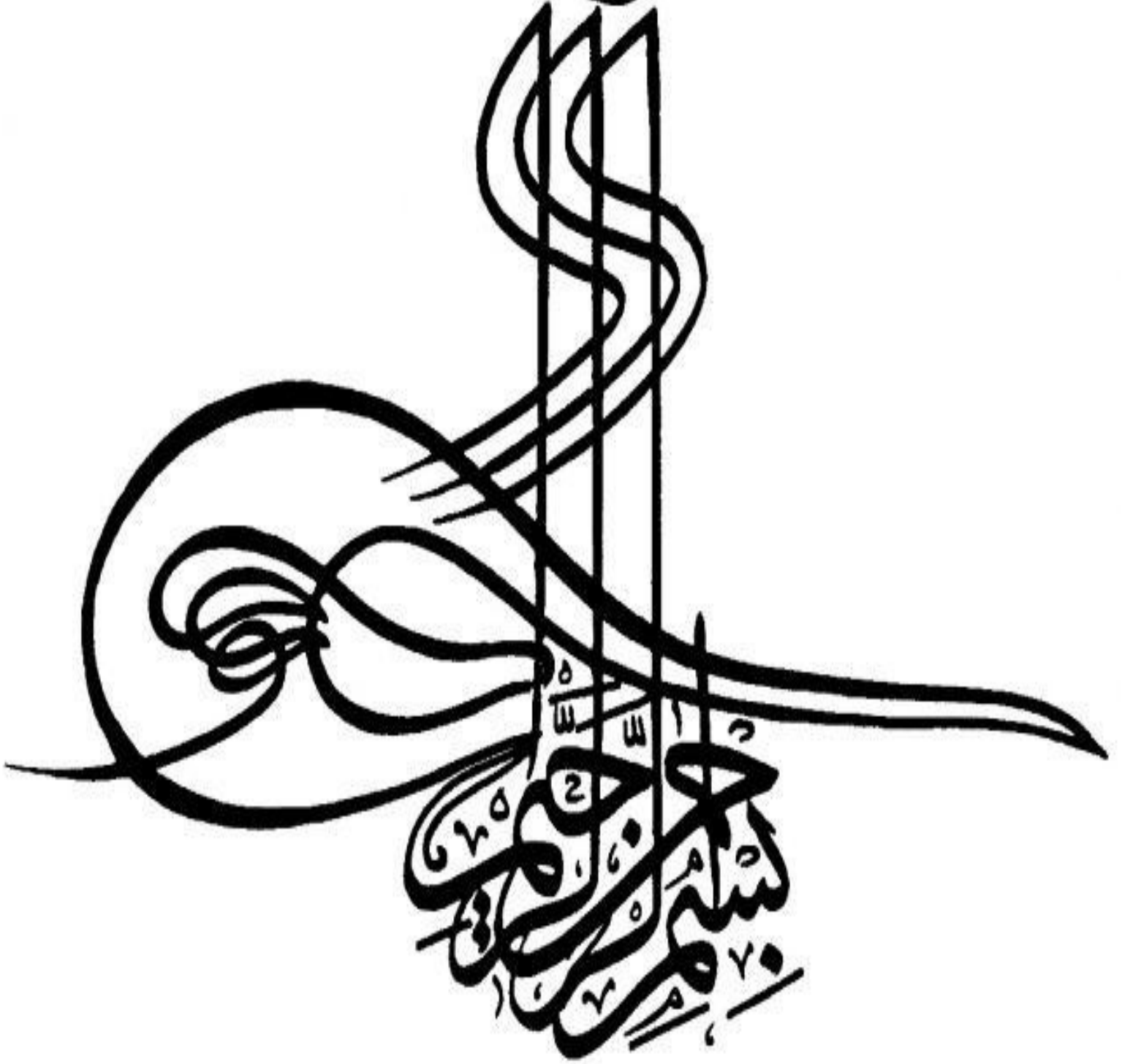
دکتر فرزانه ساسانیپور ، مهندس احمد زنگانه

دانشجو:

مسلم الله ویسی

زمستان ۱۳۹۰

الله

١٠٠٠

تاریخ:

شماره:

پیوست:

واحد:

بسمه تعالی

صورت جلسه دفاع از پایان نامه

با یاری خدای متعال جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد آقای مسلم الله ویسی در رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری تحت عنوان:

رشد هوشمند و توسعه درونی شهر سنندج

با حضور هیات داوران در ساعت ۱۶/۳۰ مورخه ۹۰/۱۲/۹ در دانشگاه تربیت معلم تشکیل شد. پس از ایراد خطابه دانشجو و پاسخگویی به سوال های حاضران، هیات داوران با توجه به کیفیت و کمیت تحقیق و نحوه ارائه کتبی و شفاهی؛ پایان نامه نامبرده را با نمره ۱۹/۵۷ و با درجه عالی پذیرفت.

۱- استاد راهنما: آقای دکتر محمد سلیمانی و آقای دکتر علی شهابی

۲- استاد مشاور: سرکار خانم دکتر فرانسه ساسانپور و آقای مهندس احمد زنگانه
استادان داور:

۳- مدعو: سرکار خانم دکتر فراتک سیف الدینی

۴- داخلی: سرکار خانم دکتر سیمین تولایی

رئیس دانشکده علوم جغرافیایی

صحت مندرجات فوق
مورد تأیید است

مدیر گروه آموزشی
جغرافیا و برنامه ریزی شهری

تقدیم بہ

خازوادہ میر بانم

و

آنمان کہ بہ شوق آموختن میں زیند

تقدیر و تشکر

خدای بزرگ را شاکرم که با الطاف بیکران خود بار دیگر این بنده‌اش را در انجام مهمی دیگر چون همیشه یاری نمود و به مصداق آیه شریفه «هذا من فضل ربی» انجام این تحقیق را تنها از لطف و کرم پروردگار خویش می‌بینم.

به مصداق آیه شریفه «من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق»، جا دارد از کسانی که مرا در انجام این تحقیق یاری نمودند؛ تقدیر و تشکر نمایم:

از اساتید بزرگوار گروه برنامه‌ریزی شهری دانشگاه خوارزمی تهران به ویژه "معلم علم و اخلاق"؛ جناب آقای دکتر محمد سلیمانی که راهنمایی‌های دلسوزانه و بی‌دریغ ایشان در طول دوران تحصیل همواره پیش روی من بود؛

جناب آقای دکتر علی شماعتی، که در انجام این پایان‌نامه زحمت راهنمایی آن را به عهده داشتند؛ سرکار خانم دکتر فرزانه ساسانپور و جناب آقای مهندس احمد زنگانه، که زحمت مشاوره پایان‌نامه را تقبل فرمودند؛

مدرسین محترم دوره کارشناسی ارشد دانشگاه خوارزمی تهران به ویژه دکتر سیمین تولایی، دکتر بهلول علیجانی، دکتر عزت اله قنواتی، دکتر طهمورث بهروزی‌نیا، دکتر اسماعیل چاوشی، محضرشان همواره گرامی و مستدام باد.

دوستان و همکلاسی‌های عزیزم به ویژه آقایان بابک لطفی مقدم، جعفر موسی‌وند، محمود برزیگر و محمدرضا زارع‌پور، به خاطر صداقت و اخلاص در دوستی؛

زحمات بی‌شائبه سرکارخانم کارخانه و جناب آقای غلام دولتی کارشناسان محترم گروه برنامه‌ریزی شهری را ارج می‌نهم

از همکاران محترم در دفتر فنی استانداری کردستان، به ویژه آقایان مهندس رضا قاسم نژاد، مهندس وریا مهران و مهندس حسن حسنخانی به خاطر محبت‌هایشان؛

فهرست نام کسانی که در این جایگاه وام‌دار آن‌ها هستم، رفیع‌تر از بضاعت این پایان‌نامه است. در اینجا از تمامی عزیزانی که به نحوی مدیون آن‌ها هستم و نامشان از قلم افتاده پوزش می‌طلبم، که این سهو قطعاً به معنی حق ناشناسی نخواهد بود.

❖ در اینجا بر خود فرض می‌دانم از جناب آقای مهندس کوروش مرادی، معاون محترم اداری - مالی دفتر فنی استانداری که در طول تحصیلات کارشناسی ارشد لطف بی‌دریغ ایشان همواره شامل حال من بوده است، تشکر نموده و از درگاه ایزد منان بر آن گرامی آرزوی بهروزی و سعادت روزافزون نمایم
(The last but not least).

چکیده

رشد پراکنده شهری در چند دهه اخیر با تخریب سطح وسیعی از اراضی کشاورزی و سرمایه‌های طبیعی پیرامون شهرها، دستیابی به شکلی پایدار از کالبد شهر را با چالشی اساسی روبه‌رو کرده است. رشد هوشمند شهر به عنوان یکی از دیدگاه‌های نوین توسعه پایدار شهری؛ در دهه ۱۹۹۰ و در ادامه مباحث شهری که از دهه‌های ۷۰ و ۸۰ میلادی شکل گرفته بود؛ مطرح شد. این دیدگاه با هدف دستیابی به شکل پایداری از کالبد شهر؛ در چارچوب اصول "دو"، "شش" و "هفت" از اصول "ده گانه" خود ضمن توجه به پیرامون شهرها، سیاست توسعه درونی شهر و دستیابی به شکل فشرده‌تر شهری را پایه نظری خود قرار داده است. به موجب این رویکرد "اراضی بایر" و "ناکارآمد" در کنار انواع "بافت‌های فرسوده شهری" به عنوان سازوکارهای تحقق سیاست توسعه درونی شهر شناخته می‌شوند.

ایده اصلی تحقیق حاضر یادآوری این واقعیت است: "مادامی که ظرفیت‌های اراضی براون فیلد و انواع بافت‌های فرسوده در داخل شهرها وجود دارند؛ هدایت توسعه به سمت پیرامون شهرها ناپایداری در کالبد شهر را سبب خواهد شد". بر این اساس مساله اصلی پژوهش حاضر پدیده رهاشدگی اراضی براون فیلد و بافت‌های فرسوده داخل شهر و تاکید بر توسعه افقی شهر است که با توجه به سرمایه‌های طبیعی پیرامون شهر سندج، ادامه این روند در تعارض با توسعه پایدار شهر می‌باشد.

در تحقیق حاضر با روشی توصیفی-تحلیلی این سوال که "توسعه درونی به عنوان یک راهکار با کدام ساز و کارها می‌تواند به رشد هوشمند کالبد شهر منجر شود؟"؛ بررسی شده است. به منظور بررسی چگونگی رشد جمعیت شهر و برآورد آن از مدل کمی "رشد نمایی" و چگونگی رشد کالبدی شهر بر اساس پراکنده یا متمرکز بودن از مدل "هلدرن" استفاده شد. داده‌های مربوط نشان می‌دهد در صورت هدایت توسعه آتی به سمت ظرفیت-های درونی شهر؛ اراضی براون فیلد مشتمل بر اراضی بایر و بافت‌های ناکارآمد شهری با مساحت ۸۷۹ هکتار توان پذیرش ۸۷۹۰۰ نفر جمعیت و مجموع انواع بافت‌های فرسوده شهری مشتمل بر بافت‌های تاریخی، میانی و حاشیه ای با مساحت ۶۸۷ هکتار با رعایت ملاحظات تراکمی و محدودیت‌های ارتفاعی طرح‌های فرادست؛ توانایی پذیرش ۲۶۲۰۰۸ نفر جمعیت را خواهد داشت.

واژگان کلیدی: رشد هوشمند، توسعه درونی، اراضی براون فیلد، بافت‌های فرسوده، سندج

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱. مقدمه	۲
۲-۱. بیان مسئله	۴
۳-۱. سوال ها	۶
۴-۱. ضرورت و اهمیت تحقیق	۷
۵-۱. ادبیات تحقیق	۸
۶-۱. هدف های خاص	۲۱
۷-۱. روش انجام تحقیق	۲۳
۸-۱. موانع و محدودیت های تحقیق	۲۷

فصل دوم: مفاهیم پایه، دیدگاهها و چارچوب مفهومی

۱-۲. تعاریف، مفاهیم و واژگان کلیدی	۲۹
۲-۲. تبار شناسی تاریخی مکاتب و نظریه های توسعه درونی شهر	۳۰
۱-۲-۲. رفورمیست ها (اصلاح طلبان	۳۲
۲-۲-۲. مکتب فرهنگ گرایی	۳۲
۳-۲-۲. مکتب انسان گرایی	۳۴
۴-۲-۲. نظریه توسعه پایدار	۳۵
۱-۲-۲-۲. مفاهیم و دیدگاه های منتج از نظریه توسعه پایدار	۳۹
۱-۲-۲-۲. شهر فشرده	۴۰
۲-۲-۲-۲. شهر سالم	۴۱
۳-۲-۲-۲. شهر اکولوژیک	۴۳
۴-۲-۲-۲. منشور نیواربانسیسم	۴۴

۴۹ رشد هوشمند شهر..... ۵-۱-۴-۲-۲
۴۹ تاریخچه رشد هوشمند..... ۱-۵-۱-۴-۲-۲
۵۰ تعاریف رشد هوشمند شهر..... ۲-۵-۱-۴-۲-۲
۵۲ رشد پراکنده شهری..... ۳-۵-۱-۴-۲-۲
۵۵ جایگاه رشد هوشمند و رشد پراکنده شهر در مقایسه با هم..... ۴-۵-۱-۴-۲-۲
۵۷ اهداف و اصول رشد هوشمند شهر..... ۵-۵-۱-۴-۲-۲
۶۳ استراتژی های رشد هوشمند شهر..... ۶-۵-۱-۴-۲-۲
۶۶ پیشینه نظریه پردازی پیرامون تراکم شهر و اندازه آن..... ۷-۵-۱-۴-۲-۲
۶۸ رشد هوشمند و توسعه درونی شهر..... ۸-۵-۱-۴-۲-۲
۶۸ تعاریف توسعه درونی شهر..... ۱-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۷۰ ضرورت توسعه درونی شهر..... ۲-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۷۱ شاخص های توسعه درونی شهر..... ۳-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۷۳ حوزه های عمل توسعه درونی شهر..... ۴-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۷۵ اراضی براون فیلد..... ۲-۴-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۷۶ بافت فرسوده..... ۲-۴-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۷۷ بافت فرسوده تاریخی..... ۱-۲-۴-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۷۹ بافت فرسوده میانی..... ۲-۲-۴-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۷۹ بافت فرسوده حاشیه ای..... ۳-۲-۴-۸-۵-۱-۴-۲-۲
۸۰ جایگاه توسعه درونی در قوانین شهرسازی و مدیریت شهری کشور..... ۳-۲
۸۵ چارچوب مفهومی..... ۴-۲

فصل روم: معرفی محدوده مورد مطالعه

۸۹ کلیات..... ۱-۳
۸۹ محیط طبیعی استان کردستان..... ۱-۱-۳
۹۱ فرایند شهرنشینی و تحولات جمعیتی استان کردستان..... ۲-۱-۳
۹۴ شهر سنندج..... ۲-۳
۹۴ موقعیت شهر سنندج..... ۱-۲-۳

۹۴ محیط طبیعی سنندج
۹۵ پیشینه تاریخی شهر سنندج
۹۶ تحولات جمعیتی شهر سنندج
۹۷ نظام کالبدی شهر سنندج و مراحل رشد آن
۹۹ بافت قدیمی
۱۰۰ بافت میانی
۱۰۱ بافت جدید
۱۰۲ بافت حاشیه ای
۱۰۴ نظام کاربری اراضی شهر سنندج
۱۱۰ محدودیت های توسعه کالبدی شهر سنندج
۱۱۶ خلاصه

فصل چهارم: توسعه کالبدی شهر سنندج بر مبنای مفهوم رشد هوشمند شهر و توسعه درونی آن

۱۱۸ مقدمه
۱۱۹ وضعیت توسعه کالبدی سنندج در طول مراحل توسعه
۱۲۰ ۱-۲-۴ ارزیابی توسعه کالبدی سنندج در طول مراحل مختلف با استفاده از مدل چارکی
۱۲۱ ۲-۲-۴ ارزیابی توسعه کالبدی سنندج در طول مراحل مختلف با استفاده از مدل هلدرن
۱۲۴ ۳-۴ پیامدها و نتایجی که رشد پراکنده شهر تاکنون داشته است
۱۲۴ ۱-۳-۴ روستاهای ادغام شده در شهر
۱۲۷ ۲-۳-۴ تغییر کاربری (تخریب) باغات و اراضی کشاورزی
۱۳۰ ۴-۴ تحولات جمعیتی شهر سنندج و پیش بینی آینده آن
۱۳۲ ۱-۴-۴ پیش بینی جمعیت شهر سنندج با استفاده از مدل رگرسیون خطی
۱۳۴ ۲-۴-۴ پیش بینی جمعیت شهر سنندج با استفاده از مدل رشد نمایی
۱۳۵ ۵-۴ آینده توسعه کالبدی شهر سنندج
۱۳۶ ۱-۵-۴ گزینه های پیش رو در توسعه کالبدی شهر
۱۳۶ ۱-۱-۵-۴ گزینه توسعه بر مبنای ادامه رشد افقی شهر و تبعات و نتایج آن
۱۳۶ ۱-۱-۱-۵-۴ تبعات ادامه رشد افقی شهر سنندج: روستاهای در معرض ادغام

- ۱۴۱..... ۲-۱-۱-۵-۴. تبعات ادامه رشد افقی شهرسندج: رودخانه قشلاق و باغات حاشیه آن
- ۱۴۲..... ۲-۱-۵-۴. گزینه توسعه شهر به صورت درونی و نتایج آن
- ۱۴۳..... ۱-۲-۱-۵-۴. اراضی براون فیلد
- ۱۴۳..... ۱-۱-۲-۱-۵-۴. اراضی بایر
- ۱۴۶..... ۲-۱-۲-۱-۵-۴. بافت های ناکارآمد شهری
- ۱۵۱..... ۲-۲-۱-۵-۴. بافت های فرسوده شهری
- ۱۵۳..... ۱-۲-۲-۱-۵-۴. بافت های فرسوده تاریخی
- ۱۵۷..... ۲-۲-۲-۱-۵-۴. بافت های فرسوده میانی
- ۱۶۱..... ۳-۲-۲-۱-۵-۴. بافت های فرسوده حاشیه ای

فصل پنجم: جمع بندی، پاسخ به سوال تحقیق (اهداف خاص) و پیشنهادها

- ۱۶۷..... ۱-۵. جمع بندی
- ۱۶۹..... ۲-۵. پاسخ به سوال تحقیق
- ۱۶۹..... ۱-۲-۵. اراضی براون فیلد
- ۱۷۱..... ۲-۲-۵. بافت های فرسوده
- ۱۷۱..... ۱-۲-۲-۵. بافت های فرسوده تاریخی
- ۱۷۲..... ۲-۲-۲-۵. بافت های فرسوده میانی
- ۱۷۳..... ۳-۲-۲-۵. بافت های فرسوده حاشیه ای
- ۱۷۴..... ۳-۵. نتیجه گیری
- ۱۷۷..... ۴-۵. پیشنهادها
- ۱۸۳..... منابع و مآخذ
- ۱۹۲..... تصاویر پیوست

فهرست شکل ها

- شکل شماره ۱-۱ موقعیت شهر سنندج ۲۴
- شکل شماره ۱-۲ اشکال توسعه کالبدی شهر ۳۱
- شکل شماره ۲-۲ سه حوزه اصلی توسعه پایدار ۳۶
- شکل شماره ۳-۲ رشد پراکنده شهری ۵۵
- شکل شماره ۴-۲ رشد هوشمند و رشد پراکنده در مقایسه با هم ۵۷
- شکل شماره ۵-۲ اختلاط کاربری ها ۵۸
- شکل شماره ۶-۲ حفاظت از منابع طبیعی اطراف شهر ۶۰
- شکل شماره ۷-۲ احیاء فضاهای مرده داخل شهر ۶۱
- شکل شماره ۸-۲ پر کردن فضاهای خالی بین پلاک های مسکونی ۶۹
- شکل شماره ۹-۲ حوزه های عمل توسعه درونی شهر ۷۴
- شکل شماره ۱۰-۲ حوزه های اراضی براون فیلد ۷۶
- شکل شماره ۱۱-۲ چارچوب مفهومی تحقیق ۸۷
- شکل شماره ۱-۳ موقعیت استان کردستان ۹۱
- شکل شماره ۲-۳ تحولات جمعیت شهری و روستایی استان کردستان ۹۳
- شکل شماره ۳-۳ هسته اولیه شهر سنندج ۹۸
- شکل شماره ۴-۳ مراحل توسعه کالبدی شهر سنندج ۱۰۳
- شکل شماره ۵-۳ کاربری اراضی شهر سنندج - وضع موجود ۱۰۹
- شکل شماره ۶-۳ عوامل محدود کننده توسعه کالبدی شهر سنندج ۱۱۱
- شکل شماره ۷-۳ موانع موجود در اطراف شهر سنندج ۱۱۴
- شکل شماره ۸-۳ موانع توسعه کالبدی شهر سنندج ۱۱۵
- شکل شماره ۱-۴ روند تغییرات تراکمی شهر سنندج ۱۲۰
- شکل شماره ۲-۴ روستاهای ادغام شده در شهر سنندج ۱۲۶
- شکل شماره ۳-۴ باغات ادغام شده در شهر سنندج ۱۲۹
- شکل شماره ۴-۴ روند تغییرات جمعیت شهر سنندج ۱۳۱

- شکل شماره ۴-۵ روستاهای در معرض ادغام ۱۴۰
- شکل شماره ۴-۶ باغات در معرض ادغام حاشیه رودخانه قشلاق ۱۴۲
- شکل شماره ۴-۷ اراضی بایر شهر سنندج ۱۴۵
- شکل شماره ۴-۸ بافت های ناکارآمد شهر سنندج ۱۵۰
- شکل شماره ۴-۹ گونه های بافت های فرسوده شهر سنندج ۱۵۲
- شکل شماره ۴-۱۰ کاربری اراضی بافت فرسوده تاریخی شهر سنندج ۱۵۶
- شکل شماره ۴-۱۱ کاربری اراضی بافت فرسوده میانی شهر سنندج ۱۶۰
- شکل شماره ۴-۱۲ کاربری اراضی بافت فرسوده حاشیه ای شهر سنندج ۱۶۴
- شکل شماره ۵-۱ نمونه ای از تقطیع پلاک های درشت دانه ۱۷۸
- شکل شماره ۵-۲ اختلاط کاربری ها و تجمیع عملکردها در ارتفاع ۱۷۹
- شکل شماره ۵-۳ تجمیع پلاک های ریزدانه ۱۸۲

فهرست جدول‌ها

- جدول شماره ۱-۲ مقایسه ویژگی های رشد هوشمند و رشد پراکنده ۵۵
- جدول شماره ۱-۳ ویژگی های طبیعی استان کردستان..... ۹۰
- جدول شماره ۲-۳ جمعیت شهری و روستای استان کردستان در سال های ۱۳۸۵ - ۹۲
- جدول شماره ۳-۳: تعداد شهرها و درصد شهرنشینی و روستانشینی استان کردستان ، سال های ۱۳۸۵ - ۱۳۳۵ ۹۳
- جدول شماره ۳-۴: تحولات جمعیتی شهر سنندج ۹۷
- جدول شماره ۳-۵ نظام کاربری اراضی استان کردستان ۱۰۴
- جدول شماره ۱-۴ تحولات تراکمی شهر سنندج ۱۱۹
- جدول شماره ۲-۴ توزیع جمعیت سنندج براساس روش توزیع چارکی ۱۲۰
- جدول شماره ۳-۴: نرخ رشد و تحولات جمعیتی شهر سنندج ۱۳۱
- جدول شماره ۴-۴: روستاهای در معرض ادغام سنندج ۱۳۹
- جدول شماره ۴-۵: بافت های ناکارآمد شهر سنندج ۱۴۹
- جدول شماره ۴-۶: ویژگی های جمعیتی بافت فرسوده تاریخی سنندج..... ۱۵۴
- جدول شماره ۴-۷: کاربری اراضی بافت فرسوده تاریخی سنندج ۱۵۵
- جدول شماره ۴-۸: ویژگی های جمعیتی بافت فرسوده میانی سنندج..... ۱۵۸
- جدول شماره ۴-۹: کاربری اراضی بافت فرسوده میانی سنندج ۱۵۸
- جدول شماره ۴-۱۰: ویژگی های جمعیتی بافت فرسوده حاشیه ای سنندج..... ۱۶۲
- جدول شماره ۴-۱۱: کاربری اراضی بافت فرسوده حاشیه ای سنندج ۱۶۲
- جدول شماره ۱-۵: شاخص های تراکمی شهرهای ایران ۱۷۰
- جدول شماره ۲-۵: گزینه های توسعه درونی شهر سنندج و میزان جمعیت پذیری آن ها در توسعه درونی شهر..... ۱۷۶

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

مفهوم رشد هوشمند^۱ اولین بار در دهه ۱۹۹۰ و در ادامه مباحث شهری که از دهه های ۷۰ و ۸۰ میلادی در پاسخ به رشد پراکنده شهرها مطرح شده بود؛ شکل گرفت (Talen, 1996: 249). به رغم این مسئله، سابقه جریان های فکری مخالف با رشد پراکنده شهر^۲ به این دوران محدود نمی شود و از قرن نوزدهم همواره نوعی تمایل به بافت های درونی شهر و دوری از توسعه افقی شهرها وجود داشت. رشد هوشمند اصطلاحی است قابل انعطاف و در عین حال گسترده که حجم بسیاری از معانی و مفاهیم جدید را که در تلاش برای بهبود محیط شهرها هستند؛ در بر می گیرد. رشد هوشمند به عنوان نقطه مقابل رشد پراکنده شهری سعی دارد تا در ابعاد مختلف حیات شهری رویکردی "پایدار"^۳ را انتخاب کند و در فرایند توسعه شهری به شکل پایداری از شهر دست یابد. به منظور نیل به این هدف در رابطه با رشد کالبدی شهرها هدایت توسعه به سمت ظرفیت های داخل شهر و حفظ سرمایه های طبیعی پیرامون آن^۴ را در قالب اصول "دو"، "شش" و "هفت" از میان اصول ۱۰گانه خود، مورد تاکید قرار داده است. در این رویکرد، توسعه درونی^۵ به عنوان راهکاری در جهت تحقق این اصول مورد تاکید سیاست گذاران و برنامه ریزان شهری بوده که در چارچوب آن بافت های فرسوده شهری و اراضی بایر و ناکارآمد به عنوان زمینه ها و فرصت های تحقق توسعه درونی شناخته می شوند.

شهر سنندج به عنوان مرکز سیاسی- اداری استان کردستان در حالی که تا سال ۴۵ با ۵۴۵۸۷ نفر جمعیت نسبت به سرشماری سال ۳۵ رشدی آرام را سپری می کرد؛ در سال ۵۵ و بعد از اجرای اصلاحات ارضی شاهد جهش ناگهانی جمعیت خود از ۴۰۶۴۱ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۹۵۸۷۲ نفر در سال ۵۵ بود. در دوران بعد از انقلاب اسلامی نیز با عدم کنترل زاد و ولد و همچنین موج آوارگان مناطق مرزی این روند رشد جمعیتی تشدید شد. بازتاب کالبدی این موضوع به شکل رشد پراکنده و

1 . *Smart growth*
 2 . *Sprawl growth*
 3 . *Sustainable*
 4 . *Greenfield*
 5 . *infill development*

گسترده شهری به همراه ادغام روستاها و تغییر کاربری اراضی کشاورزی حاشیه شهری ظاهر شد؛ به طوری که مساحت شهر از ۱۸۰ هکتار در سال ۳۵ به ۴۲۴۷ هکتار در سال ۸۸ افزایش یافت و پنج روستا به طور کامل در محدوده شهر ادغام شدند. در کنار این مسئله موقعیت جغرافیای شهر سنندج و خطر ادغام روستاها و اراضی زراعی اطراف شهر به همراه حجم گسترده اراضی بایر و ناکارآمد موجود در داخل شهر؛ ضرورت توجه به چگونگی توسعه آتی شهر و لزوم هدایت و مدیریت صحیح آن را بیش از پیش ضروری ساخته است.

پایان نامه حاضر برپایه نظریه توسعه پایدار و درچارچوب بعد کالبدی رشد هوشمند به منظور مقابله با رشد پراکنده شهر و هدایت توسعه به سمت ظرفیت های داخلی شهر در پنج فصل تهیه شده است. فصل نخست، کلیات تحقیق که شامل: مسئله و سوال تحقیق، مرور بر ادبیات، اهداف و روش تحقیق است. فصل دوم، مربوط به مفاهیم چارچوب مفهومی تحقیق است که در نهایت از میان مکاتب مختلف نظریه توسعه پایدار به عنوان نظریه اصلی و هدایت گر تحقیق و از میان مفاهیم گوناگون توسعه پایدار؛ مفهوم رشد هوشمند و بعد کالبدی آن به عنوان بعد پایه ای تحقیق انتخاب شده است. فصل سوم، محدوده مورد مطالعه را به لحاظ تاریخچه پیدایش و گسترش کالبدی شهر، جمعیت، مساحت، کاربری اراضی و موقعیت عوامل جغرافیای و انسانی اطراف شهر معرفی کرده است. فصل چهارم به پیش بینی جمعیت بر اساس روش خطی و نمایی پرداخته است و ضمن بررسی میزان پراکندگی رشد شهر با استفاده از دو روش "هلدرن" و روش "توزیع چارکی"؛ یافته ها و داده های به دست آمده در رابطه با گزینه ها و ساخت و کارهای توسعه درونی شهر به تفکیک تحلیل شده است. در فصل پنجم بر پایه یافته ها و نتایج فصل های قبل، به ویژه فصل سه و چهار، سوال تحقیق پاسخ داده شده و پیشنهادات مرتبط ارائه شده است.

۱-۲- بیان مسئله

توسعه شهری کشور در ۵۰ سال اخیر به گونه ای بوده است که گسترش افقی شهر همواره به عنوان یک رویکرد مورد توجه و عمل سیاست گذاران و برنامه ریزان شهری بوده و به موازات آن بخش های تاریخی و قدیمی شهر مورد غفلت و بی توجهی قرار گرفته است. این فرایند اکثر شهر های تاریخی ایران را از ساختار یکپارچه شهری محروم و آن ها را در برابر مشکلات خاصی برای توسعه متوازن قرار داده است. پیشینه این امر به شهرهای عصر انقلاب صنعتی و توسعه ناگهانی شهرهای آن روزگار باز می-گردد. در پاسخ به همین مشکلات و بی نظمی ها و درست در همان زمانی که شهر قرن نوزدهم در حال تکامل و حرکت بود مکاتب و دیدگاههای مختلفی به بیان نقطه نظرها و پیشنهادهای خود در باره شهر و حرکت تکاملی آن پرداختند. در این میان سیطره دراز مدت گرایشات مربوط به توسعه افقی شهر و جستجوی راه حل مشکلات شهری در خارج از شهر ها نه تنها به حل مشکلات شهرها کمکی نکرد بلکه خود به مرور زمان به مشکل اصلی بسیاری از این شهرها تبدیل شد. داده های جمعیتی نیز نشان می دهد در ادامه همین روند در سال ۲۰۰۹ میلادی جمعیت شهرنشین جهان با ۳/۴۲ میلیارد نفر از تعداد افراد ساکن روستاها با ۳/۴۱ میلیارد نفر پیشی گرفته و مطابق داده های سازمان ملل متحد پیش بینی می شود جمعیت شهرنشین جهان از ۵۰/۱ درصد در سال ۲۰۰۹ به ۶۸/۷ درصد در سال ۲۰۵۰ افزایش یابد (United Nation, 2009: 2-4).

این مسئله در حال حاضر در بیش از ۱۰۰ شهر کشور با ۷۰ هزار هکتار بافت فرسوده شهری مطرح است. شهر سنندج از جمله شهرهای کشور است که جمعیت شهری آن در چند دهه اخیر تحت تاثیر دو پدیده مهاجرت و رشد طبیعی موالید روند شتابانی به خود گرفته است. این شهر به عنوان مرکز سیاسی - اداری استان کردستان در حالی که تا سال ۴۵ با ۵۴۵۸۷ نفر جمعیت نسبت به سرشماری سال ۳۵ رشدی آرام داشت در سال ۵۵ و با اجرای اصلاحات ارضی با افزایش از ۴۰۶۴۱ نفر در سال ۳۵ به ۹۵۸۷۲ در سال ۵۵؛ با جهشی ناگهانی در رشد جمعیت خود مواجه شد. در دوران بعد از انقلاب اسلامی نیز با عدم کنترل زاد و ولد و آغاز موج آوارگان مناطق مرزی این روند رشد جمعیتی تشدید شد. بازتاب مکانی این فرایند در نبود مدیریتی قوی؛ به شکل رشد پراکنده و گسترده شهری همراه با

ادغام روستاها و تغییر کاربری اراضی کشاورزی حاشیه شهرها بروز یافت. به طوریکه مساحت شهر از ۱۸۰ هکتار در سال ۳۵ به ۴۲۴۷ هکتار در سال ۸۸ افزایش یافته و در این فاصله پنج روستا به طور کامل در محدوده شهر ادغام شدند. از سوی دیگر موقعیت جغرافیایی شهر سنندج و خطر ادغام روستاها و اراضی زراعی پیرامون شهر در کنار حجم گسترده اراضی بایر و ناکار آمد داخل شهر؛ ضرورت توجه به چگونگی توسعه آتی شهر و لزوم هدایت و مدیریت آن را بیش از پیش ضروری ساخته است.

تداوم این مسئله هم در مقیاس تک شهرها و هم در سطح ملی به عنوان یک مشکل فراگیر شهری می تواند بیش از پیش به توسعه شهرها در محیط های پیرامونی و به تبع آن تغییر کاربری زمین های زراعی و تخریب منابع طبیعی حاشیه شهرها منجر گردد. "در مقیاس کشوری در دهه های اخیر، رشد و گسترش شهرها شتاب بیشتری پیدا کرده است. یکی از نشانه های اصلی و واضح این رشد، گسترش کالبدی - فضایی شهرهای کشور و به خصوص مراکز استان ها است. درحالی که تا سال ۱۳۵۹ نسبت جمعیت شهرنشین کشور کمتر از ۵۰٪ بود این رقم برطبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۸۵ به ۷۰٪ رسید و پیش بینی می شود تا افق ۱۴۰۰ به ۱۰۰ میلیون نفر برسد. در صورت ادامه توسعه افقی شهرها تا سال ۱۴۰۰ ناگزیر باید ۷۰۰ هزار هکتار زمین به شهرسازی اختصاص پیدا کند، که این مساحت تقریباً دو برابر مساحت شهرهای کشور در سال ۱۳۷۰ است. نتیجه این گسترش کالبدی تبدیل شدن مزارع، باغستان ها و مراکز زیستی اطراف شهرها به محل های مسکونی، خدماتی، صنعتی و نظایر آن هاست" (محمدزاده، ۱۳۸۶: ۹۹).

تاکنون نظریه های گوناگونی در باب این وضع توسط کارشناسان و متخصصان امر مطرح شده است. نظریه توسعه پایدار به عنوان نظریه هزاره سوم و جایگزینی برای مکاتب و اندیشه های قبلی، گسترش هماهنگ درون و بیرون شهرها را در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و کالبدی - فضایی؛ شرط لازم برای توسعه متوازن می داند. در چارچوب توسعه پایدار، دیدگاه ها و مفاهیم گوناگونی در دو دهه اخیر پدید آمده است. رشد هوشمند شهر به عنوان شکل تکامل یافته تر این دیدگاه ها سطح گسترده ایی از انواع مسایل، مشکلات و راهبردهای توسعه شهری را در بر می گیرد. بر همین

اساس با توجه به دامنه گسترده مفهومی رشد هوشمند در این تحقیق از میان ابعاد گوناگون آن به ویژه در رابطه با "رشد شهرها" تنها بر بعد کالبدی رشد هوشمند شهر و "استراتژی توسعه" آن تمرکز شده است. رشد هوشمند در رابطه با توسعه کالبدی شهرها، توسعه به سمت ظرفیت های داخل شهر و حفظ سرمایه های طبیعی پیرامون آن را در قالب اصول "دو"، "شش" و "هفت" از اصول "ده گانه" خود، مورد تاکید قرار داده است. به موجب این دیدگاه، توسعه درونی به عنوان راهکاری در جهت تحقق این اصول مورد تاکید سیاست گذاران و برنامه ریزان شهری قرار داشته که در چارچوب آن بافت های فرسوده شهری و اراضی بایر و ناکارآمد به عنوان زمینه ها و فرصت های تحقق توسعه درونی شناخته می شوند.

در محدوده فعلی شهر سنندج بافت های فرسوده شهری با مساحت ۶۸۷ هکتار و اراضی براون فیلد با مساحت ۸۷۹ هکتار مجموعاً ۳۶/۸ درصد از مساحت فعلی این شهر را در بر می گیرند. این بافت ها در حال حاضر به دلایل گوناگونی همچون جستجوی مشکلات شهری توسط مدیران و دست اندرکاران شهری در خارج از شهرها کماکان مورد بی مهری و کم توجهی قرار گرفته و به دلیل تاکید بر توسعه افقی شهر، روز به روز بر میزان مساحت و مشکلات آن ها افزوده می شود.

از آنجایی که شهر سنندج به عنوان مرکز استان کردستان به طور عام در رابطه با نحوه توسعه کالبدی خود دارای شباهت های بسیاری با دیگر شهرها و به ویژه شهرهای بزرگ و دارای بافت فرسوده کشور است، نتایج این پژوهش می تواند در بسط هرچه بیشتر مفهوم رشد هوشمند شهر به عنوان راهکاری در مدیریت و هدایت توسعه کالبد شهرها موثر واقع شود و توسعه دونی شهر را به عنوان راهکار تحقق این امر بیشتر در ادبیات شهرسازی و مدیریت شهری کشور گسترش دهد.

۳-۱- سوال تحقیق

با این برداشت از مسئله و ابعاد آن و همچنین با توجه به اطلاعات موجود در باره شهر سنندج سوال اصلی تحقیق حاضر به شرح زیر است:

- توسعه درونی شهر به عنوان یک راهکار با کدام ساخت و کارها می تواند به رشد کالبدی هوشمند شهر سنندج منجر شود؟